

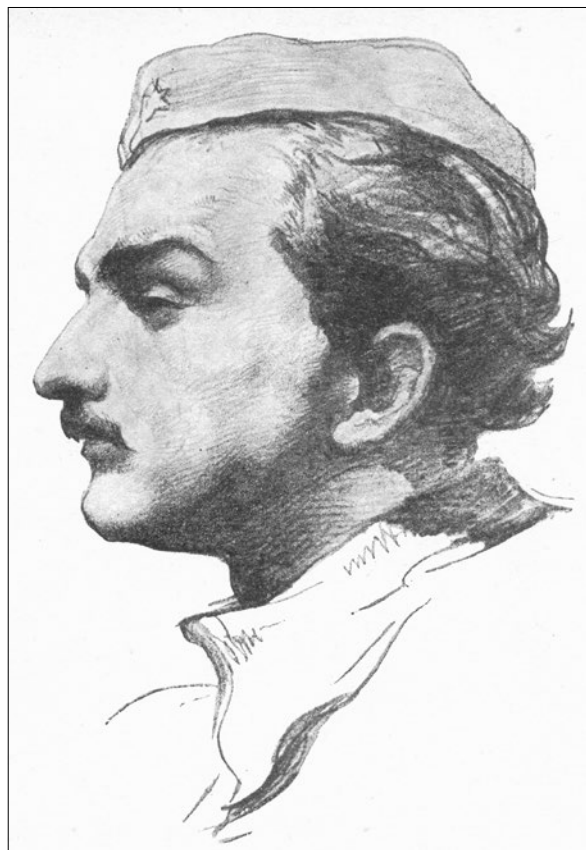
Franc Križnar

Uglasbeni Kajuh

Uvod

Karel Destovnik, vzdevek in partizansko ime Kajuh, se je rodil 13. decembra 1922 v Šoštanju, med drugo vojno pa je padel 22. februarja 1944 na Žlebinkovi domačiji v Šentvidu pri Zavodnjah nad Šoštanjem. Slovenski pesnik, prevajalec, upornik in jugoslovanski narodni heroj se je rodil kot nezakonski otrok Jožeta Destovnika in Marije Vasle. Ime Kajuh izvira iz ekonima, definicije rojstnega kraja njegovega deda v Skornem pri Šmartnem ob Paki. Po končani osnovni šoli se je leta 1933 vpisal na celjsko gimnazijo. Leta 1934 je postal član *Zveze komunistov Jugoslavije*, zaradi komunističnih idej pa je bil izključen iz šole. Šolanje je nato nadaljeval v Mariboru, a ga zaradi druge svetovne vojne ni končal.

Pesmi je začel pisati že pred drugo svetovno vojno. Objavljal je najprej v mladinski literarni reviji *Slovenska mladina*, ki jo je urejal njegov prijatelj Dušan Pirjevec. V tej reviji so bile objavljene nekatere njegove najboljše pesmi tega obdobja s socialno, politično in ljubezensko tematiko: *Otrok slovenski*, *Slutnja*, *Norec*, *Pesem delavca o svoji ljubic*i, *Vseh mrtvih dan*, *Otrokovo pismo Jezuščku*, *Novoletni sonet*, *Kmečki otrok vprašuje* (*Vprašanje kmečkega otroka*), *Moj stric* in druge. Kajuh je bil tudi prevajalec. Omembe vredni so njegovi prevodi iz češčine, zlasti avtorjev Jiříja Wolkerja, Franti-

Karel Destovnik Kajuh, portret (risba s kredo)
Božidarja Jakca, 5. 1. 1944 (Muzej Velenje)

ška Halasa, Ivana Olbrachta in Jaroslava Seiferta. Konec januarja 1941 so ga jugoslovanske oblasti aretirale in poslale v taborišče v Ivanjici v Srbiji, kjer je ostal do sredine februarja. 6. aprila 1941, prvi dan invazije sil osi na Jugoslavijo, se je Kajuh

* Franc Križnar, doktor glasbenih znanosti, univ. mag. in dipl. muzikolog, e-pošta: franc.kriznar@siol.net

prostovoljno prijavil v jugoslovansko armado, da bi branil svojo domovino. 28. aprila istega leta ga je po nemški okupaciji severne Slovenije aretiralo gestapo in ga zaprl v Slovenj Gradcu. Maja so ga izpustili in se je skrival v Savinjski dolini, preden je pobegnil v Ljubljano. Tam se je pridružil tajnim skupinam, *Varnostno obveščevalni službi* in *Zvezi komunistov Slovenije*. Konec leta 1941 je spoznal Silvo Ponikvar, ki ji je posvetil vrsto svojih najbolj cenjenih pesmi. Leta 1943 je odšel v partizane na Notranjsko. Njegova revolucionarna in preprosta ljubezenska poezija je bila zelo priljubljena med slovenskimi partizani. S svojim pesniškim talentom in opusom je ljudi mobiliziral za boj proti okupacijskim silam in jim vlival upanje na vrnitev v svobodo. Leta 1943 je sredi vojnih razmer izšla prva Kajuhova pesniška zbirka *Pesmi* v 38 izvodih. 1945 je sledila obsežna zbirka, ki jo je uredil Mile Klopčič in je izšla v Ljubljani. Kajuh je bil v stiku s sodobno slovensko literarno sceno. Vzdrževal je stike s priznanimi avtorji, kot so bili Tone Seliškar, Matej Bor, Prežihov Voranc in drugi. Srečal se je tudi z Otonom Župančičem, ki je takrat veljal za najpomembnejšega slovenskega pesnika. Čeprav podrobnosti njunih srečanj niso znane, je mladi pesnik očitno pustil velik vtis na Župančiča, ki je izrazil navdušenje nad Kajuhovim delom. Po odhodu v partizane, je Kajuh postal vodja kulturnega odseka v svoji vojaški enoti, *XIV. slovenski partizanski diviziji*. 6. januarja 1944 je divizija zapustila Belo Kranjsko (t. j. krajino) v Ljubljanski pokrajini, kjer je bila nameščena, da bi prek hrvaških tal prišla na Spodnjo Štajersko. Končni cilj so dosegli 6. februarja, ko so se istega leta soočili z veliko nemško ofenzivo in hudo mrzlo zimo. Kulturni del enote je imel sedež v hiši v majhnem kraju Žlebnik. Hišo je napadla nemška patrulja in Kajuh je bil med prvimi ubit. Okoliščine njegove smrti so nejasne.

21. julija 1953 je bil Kajuh razglašen za narodnega heroja Jugoslavije. Njegova poezija še danes velja za enega najpomembnejših simbolov slovenskega partizanskega gibanja. Po njem se imenuje osnovna šola v Ljubljani in Kajuhova literarna nagrada ter več ulic in trgov po Sloveniji. V Celju se po njem imenuje cela mestna četrt. Kajuh velja skupaj z Matejem Borom in Edvardom Kocbekom za enega najpomembnejših pesnikov druge svetovne vojne v slovenskih deželah. Njegove pesmi so zaradi svoje neposrednosti, melodične intonacije in preprostosti

Naslovnica Kajuhovih *Pesmi*, nekeje v gozdovih, 1943
(Muzej novejšje zgodovine Celje)

postale zelo priljubljene. Vlada Republike Slovenije je leto 2023 razglasila za *Kajuhovo leto*, čeprav je večina slovesnosti ob poetovi stoletnici rojstva minila že leta 2022.

Kajuhova poezija

Socialna lirika se je v literaturi pojavila leta 1931 in je obstajala še po koncu druge svetovne vojne. Z glasbo in rojstvom socrealizma pet let kasneje (1936) pa je imela kar precej skupnega. To vsekakor velja tudi za našega literarnega asa. Pisal je pesmi z narodnoosvobodilno tematiko. Pripravil je svojo zbirko *Markacije* (neizdano) in objavljajl v *Mladi Sloveniji* in *Slovenskem poročevalcu*. V zbirki *Pesmi* (1943) je povezoval odločenost za osvobodilni boj (*Moja pesem*) z globoko lirično izpovedjo, zlasti v pesmih, posvečenih materi (*Materi padlega partizana*, *Kje si, mati*) in dekletu (*Bosa pojdiva, dekle, obsorej, Samo en cvet, en češnjev cvet*).

Kajuh je med drugo svetovno vojno vodil *propagandno skupino XIV. divizije*, katere del je bila tudi kulturniška skupina. Izoblikovana je bila jeseni 1943 (neposredno pred italijansko kapitulacijo ali po njej, okrog 8. septembra). Poleg vodje, pesnika Kajuha, so skupino sestavljali gledališki igralci,

plesalka Marta Paulin – Brina, harmonikar Janez Lavrič, skladatelj in dirigent Sveto Marolt – Špik in drugi.¹ Številni *mitingi* so pripomogli k popularizaciji tako poezije (literature) kot tudi glasbe, največkrat kar obeh skupaj, združenih v odpetih pesmih. Pri vpogledu v Kajuhov sicer maloštevilni pesniški opus smo najprej pozorni na njegovo metriko in ritem. Lirika (poetika²) je tisti del njegovega pesniškega opusa, ki je že ob samem začetku, pa še tudi kasneje, izzvala številne skladateljske izzive. Tudi poezija (pesništvo) ali besedna umetnost v verzih izhaja iz (stare) grške in rimske dobe. Ker je bila do 18. stoletja skoraj vsa besedna umetnost le verzne oblike, se je tudi izraz poezije enačil s književnostjo. Z novimi literarnimi oblikami in zvrstmi pa je dobila pomen vezane besede, znotraj te pa poezija lirike. V splošni rabi se je oboje pogosto enačilo.³

¹ Križnar, 1992, str. 21.

»[...] v Štirinajsti pa (so za vodjo) določili deset let mlajšega (od pesnika Bora), a v ilegali prekaljenega Kajuha, ki ga seveda niso vprašali, ali nalogo sprejema. Bil je komunist in ni bilo dvoma, da se ne bo uprl. Bil je celo ponosen, prepričan je bil, da je to zanj nov izziv. Čeprav ga je malo le skrbelo, kako bo, saj je bil le najmlajši. Vodja tehnike in ilustrator Belač, urednik divizijskega glasila Ladislav, fotoreporter Jože, recitator Krn, glasbenika Špik in Lavrič in plesalka Brina so bili prvi tovariši, ki so jih določili v propagandno kulturniško skupino Štirinajste divizije pod Karlijevim (Kajuhovim, op. a.) vodstvom.« (v: Vrbič, 2020, str. 295–296).

² Veda o bistvu in oblikah, posebno zvrsteh pesništva oz. literature in je sestavni del literarne teorije ali pa filozofske estetike. Glavna akterja poetike kot pesniške tehnike, ki jo določajo nespremenljiva pravila v pradednini, sta bila v antiki Aristotel in Horacij. Prav na njuni estetiki so poetiko razvijali v pozni renesansi, klasicizmu in zgodnjem razsvetljenstvu, v romantiki pa jo je nadomestila splošna teorija o umetnosti oz. estetiki.

Slovenska književnost je prišla v stik z evropsko poetiko v razsvetljenstvu (M. Pohlin), na poetiko klasicizma pa se je opiral Ž. Zois (v pismih V. Vodniku). Pozneje je zlasti M. Čop zavračal njena pravila in poudarjal ideje romantične estetike. Pisci so že kmalu iskali in našli nova pravila za posamezne vrste in oblike (balada, roman, drama ...), pa tudi odgovor na vprašanje o realizmu in idealizmu v besedni umetnosti (F. Levstik, J. Jurčič, J. Stritar, F. Levec, A. Aškerc, J. Kersnik). Vpliv takšne poetike se je pri nas končal z začetkom moderne. Po l. 1950 je v evropski literarni vedi postopoma znanstveno opisna poetika, ki je zdaj del literarne teorije. Pri nas so se v tej smeri in pred Kajuhom (ter pozneje, po l. 1945) uveljavili modernisti in drugi (I. Cankar, O. Župančič, J. Murn – Aleksandrov, S. Kosovel, B. Vodušek, E. Kocbek, N. Grafenauer idr.); tudi že v strukturalizmu.

³ Na Slovenskem je oznaka M. Čopa poezije za celotno književnost prevladovala še v poznejših literarnih teoretičnih pregledih in priročnikih. V slovensko literarno vedo je razlikovanje med poezijo in estetsko nižjo literaturo (P. Verlai-

Iz Kajuhove poetične socialne lirike, ki se je v književnosti pojavila prej kot v glasbeni umetnosti, so najbolj pogosti, pa tudi vredni naslovi: *Moj ded, Na kmetih, V tovarni, Divje kakor lačni psi, Naša pesem* ...⁴ Od partizanskih pesmi pa so to uporniške pesmi: *Slovenske pesmi, Po tisoč letih, Jesenska, Naša pesem, Kralj Matjaž* ..., od pesmi doma pa: *Materi padlega partizana, Pesem matere treh partizanov, Kje si, mati* ..., izmed ljubezenskih pesmi: *Ti in jaz, Bosa pojdiva, Samo en cvet* ..., med miselnimi pesmimi so to *Mostovi*, med pesmimi, ki izražajo bol pa *Kmetova pesem, Črni avti, Pesem talcev, Petindvajset, Dekle v zaporu* ...⁵

Da je bila že Kajuhova lirična poezija neposredno navdahnjena z zvočnostjo, glasbo, pričajo tudi nekatere oznake (drugih) o njem in o odnosu do glasbe celo v poeziji, besedilih:

»Zdaj je že vedel, da hoče pisati za preproste ljudi, ki potrebujejo razumevanje, sočutje in tudi spodbudo za svoja dejanja. Kot izkušen gledališčnik je čutil, da ljudi najbolj pritegne melodičnost, enoten ritem, iskrenost in preprostost ... Zato je pisal globoko občutene lirične pesmi. [...] Pevec, ki v rokah drži liro, glasbilo, simbol lepote, harmonije, preprostosti, pa tudi simbol lirskega pesništva in glasbe [...]«⁶

»Od takrat Jožeta niso videli brez fotoaparata in Karli je bil prav vesel, da so dobrovoljnega fotografa,

ne) najprej sprejel I. Prijatelj. Kljub temu pa je v slovenski literarni vedi (in kritiki) še naprej prevladovala raba izraza poezija, predvsem za verzna besedila v pesniškem slogu. V ljudskem slovstvu je bila poezija pomembnejša od prozne ustvarjalnosti. V protestantski in katoliški književnosti (od sredine 16. do sredine 18. stol.) je prevladovala proza s političnimi ali neliterarnimi zvrstmi. Po l. 1770 je bilo več pesniških del (M. Pohlin, V. Vodnik, U. Jarnik idr.), poezija pa je prevladovala še kasneje v romantiki. Od sredine 19. stol., ko se je začel razcvet prozne ustvarjalnosti, se je poezija vedno bolj omejevala na liriko (razen Aškerčevih balad in romanc). V času moderne je tudi poezija ostajala vedno bolj znotraj lirike, v pripovedništvu pa je prevladala proza. Znova je bila pomembnejša v ekspresionizmu, v socialnem realizmu se je zožila na liriko, dramatiko in pripovedništvo pa sta postala povsem prozna. Po l. 1950 se je poezija spet uveljavila v pripovedništvu (balade in romance pri M. Boru/V. Pavšiču, J. Menartu idr.) in zlasti v dramatiki.

⁴ Socialna lirika, izbrano delo, Ljubljana: MK, 1972.

⁵ Pesmi partizanov, izbrano delo, Ljubljana: MK, 1971.

⁶ Vrbič, 2020, str. 194.

ki je tudi lepo pel in igral nekaj glasbil, dodelili v njegovo skupino.«⁷

»O zmrznjenih prstih nista več govorila. Do večera, ko so vsaj malo odpočili svoja izmučena telesa, je vasica postala živahnjša in zaslišali sta se že tudi harmonika in pesem.«⁸

Glasba na Kajuhovo poezijo

Poezija enega od prvakov slovenske postmoderne literature je našla tudi zaradi poetičnosti (metrika in ritmika) nemalo odsefov v glasbi številnih slovenskih avtorjev in skladateljev ter celo nekaj med tujimi. Kajuhove raznovrstne, še največ pa v socialni realizem zazrte vsebine, je našel povsem profesionalne skladateljske refleksije. S svojimi vsebinami in oblikami pa je še najbolj zazrt v borbo in upor, saj je bil Kajuh neposredni in aktivni udeleženec NOB. Če med skladatelji, ki so največkrat komponirali svoja dela (*samospevi* in *zbori*), navedemo vsaj Bojana Adamiča, Matijo Bravničarja, Radovana Gobca, Marjana Kozino, Janeza Kuharja, Sveta Marolt Špika, Karla Pahorja, Rada Simonitija in druge, zagotovo še nismo zajeli vseh. Omenjene uglasbitve slovenskih avtorjev na Kajuhovo poezijo pa se niso ustavile zgolj pri *samospevih* in *zborih*, ampak segajo vse do najsodobnejše, moderne glasbe in njenih novodobnih žanrov: *šanson*i, *pop*, *rock*, *mešana glasba-partizanski rock* ... Med njimi je zagotovo najbolj popularna *Himna = Pesem XIV. divizije / Zaplovi pesem borb in zmage*, ki jo je prvi uglasbil na Kajuhovo poezijo Sveto Marolt Špik.

Kajuh v vrsti najbolj uveljavljenih poetov in kulturnikov

Mesto in vloga pesnika Kajuha v pesniškem pogledu zajema obdobje, ki je bilo s prezgodnjo smrtjo prekinjeno. Njegov pesniški credo se pne od leta 1938, prek leta 1941 do 1943 in (do)končno do leta 1944. V še ne njegovih 22 letih je to pomenilo komaj nepolnih šest let aktivnega pesnikovanja pa že lahko pišemo o okrog 140 pesmih. Njegova poezija je bila tako rekoč dobesedno prekravljena, sporadično pa prisotna tudi na preostalem (južnoslovanskem) prostoru. Med njimi so tudi no-

vodobne glasbene oblike in zasedbe (*šanson*i, *pop*, *rock*, *mešana glasba-partizanski rock*, ...), ki pa jih večinoma kot nezapisane, torej improvizirane, najdemo na dostopni diskografiji in v drugi elektroniki. Seveda primarno in najbolj pogosto jo najdemo v opusu uglasbitev številnih slovenskih avtorjev in skladateljev. Glede na poudarjeno besedo, prevladujejo vokalne in vokalno instrumentalne glasbene oblike in zasedbe. Med štirinajstimi *mešanimi zbori* so trije izgubljeni, tako je tovrstni »izkupiček« enajst del. Med šestimi *mladinskimi zbori* je izgubljeno le eno delo, torej skupaj pet tovrstnih del. Med *množičnimi (enoglasnimi) zbori* jih je troje na Kajuhovo poezijo. Med dvajsetimi *moškimi zbori* jih je šest izgubljenih, kar pomeni realno število štirinajst. Tu je še en *otroški* in trije *ženski zbori*. Med praviloma *a cappella* (tj. brez spremljave) in nekaterimi redkimi *zbori* jih je torej 47, deset od njih je izgubljenih, realno torej 37 del. Med preostali vokalno-instrumentalnimi deli so še štiri taka dela, med *samospevi*, ki so tudi neke vrste vokalno instrumentalne miniaturre pa je nadalje omenjenih še 55 del, od tega pa osem izgubljenih, skupaj torej 47. Posebej pa velja omeniti še druge zasedbe. Med njimi je 52 del, od teh pa osem izgubljenih; skupaj torej še 44 del.

Skupni povzetek oz. seštevek pokaže, da gre za kar 158 omenjenih (glasbenih) del na Kajuhovo poezijo oz. literarne predloge, libreta. Od teh je 18 izgubljenih, kar pomeni realni seštevek vseh (dokazanih) del: 140!

Med skladatelji in avtorji glasbe na Kajuhovo poezijo se pojavljajo znana in manj znana imena: Bojan Adamič, Aleksander Vasiljevič Aleksandrov, Zeqirja Ballata, Andrej Barbič Krt, Filip Bernard, Meta Borštnar, Darijan Božič, Matija Bravničar, Danilo Bučar, Zvonimir Ciglič, Stjepan Dlesk, Marijan Gabrijelčič, Radovan Gobec, Jani Golob, Štefan Grmek, Tomaž Habe, Lovro Hafner, Eva Istenič, Dmitrij Jakovljevič, Matjaž Jarc, Iztok Kocen, Marjan Kozina, Albin Krajnc, Matej Krajnc, Lojze Krajncan, Janez Kuhar, Lojze Lebič, Jože Leskovar, Ladislav Leško, Peter Lipar, Sveto Marolt Špik, Viktor Mihelčič, Andrej Misson, Jerica Mrzel, Anton Nagele, Karol Pahor, Milan Pečovnik Pidži, Makso Pirnik, Dan (= Daniel) Pokrass, Pavel Rasberger, Ivan Rupnik, Aljoša Saksida, Rado Simoniti, Jože Skrinar, Dina Slama, Breda Šček, Pavel Šivic, Milko

⁷ Prav tam, str. 334.

⁸ Prav tam, str. 346.

PESEM XIV. DIVIZIJE

Karel Destovnik - Kajuh

Živo, korakoma
Solo ali basi enoglasnoSveto Marolt - Špik
Prir. Radovan Gobec

mf

1. Za - plo - vi pe - sem borb in zma - ge pre - ko gmajn, go -
2. Ko do - mo - vi - na vsta - ne iz tr - plje - nja in go -

1. ra, za - plo - vi pe - sem di - vi - zi - je šti - ri -
2. tja, ta - krat bo šti - ri - naj - sta zma - go - vi - to

1. naj - ste v svet, po - ne - si Tom - ši - ča duh,
2. sto - pa - la, ta - krat med pr - vi - mi bo

1. Šer - cer - ja, duh Bra - čj - ča po vsej slo -
2. sta - la v vr - sti di - vi - zij, ki so bo -

1. ven - ski zem - lji in pre - ka - li z njim sr - ca,
2. ri - le se za bolj - še in sre - čnej - še dni.

96

77R - 2011

Zbor

f

»U bor - bo šti - ri - naj - sta,

f

ju - riši!« naj se raz - le - ga prek sve - ta! Dvi - gni - mo

f

pu - ške in na - prej ju - na - ško, vsi za ko - man - dan - tom

f

v boj. Na - prej! »U bor - bo v boj! Na - prej!

97

77R - 2011

Sveto Marolt Špik in Karel Destovnik Kajuh, priredba Radovan Gobec, *Pesem XIV. divizije*, moški zbor a cappella

Škoberne, Franc Šturm, Danilo Švara, Vilko Ukmar, Ubald Vrabec, Samo Vremšak, Fran Venturini, Tomaž Zupančič, Martin Železnik, Dečo Žgur in Janez Žura. Tako lahko ugotovimo, da je vseh 116 komponiranih skladb na Kajuhova besedila. napisalo 59 avtorjev oz. skladateljev. Največja in najbolj tehtna dela so med njimi komponirali na Kajuhovo poezijo: B. Adamič, M. Bravničar, R. Gobec, J. Golob, M. Kozina, J. Kuhar, S. Marolt Špik, K. Pahor, A. Saksida, R. Simoniti idr.

Besedila, oz. naslovi Kajuhovih pesmi, ki so bile tudi največ uglasbene pa so: *Bosa pojdiva, dekle obsorej*, Čepprav tako je, kot bi sonce zamrznilo, *Dèkle, dèkle moje, Dekle v zaporu/Moj dragi fant, Divje kakor lačni psi, Drobná pesem/Jaz sem droben, droben list, Iz pisma/Kako je tebi draga moja, Iz temnih gor, Jesenska pesem/Kaplje vodene drsijo po šipah, Kje si mati/Veš mama, rad bi ti napisal pismo, Kmetova pesem/Moje telo pretepeno pogledajte, Materi padlega partizana/Takrat, ko je prvič ročice razprl, Med ljudi/Med ljudi bom šel, Mostovi/Iz src rasto v srca mostovi, Naša pesem/Moja pesem ni le moja pesem, Ne bo me strlo/Ne bo me strlo to, Ne klonimo, tovariši/Govore, da bo še bolj hudo, Nisem te poznal/Mrtvim tovarišem, Nora Štefa/V oguljenem plašču in z ruto na glavi, Otrokov pismo Jezuščku/Gospod kaplan mi večkrat ..., Partizanovo slovo/(Večer je.)/V breze veter se zaganja, Pesem matere treh partizanov/Sini moji, fantje zlati, Pesem XIV. divizije/Zaplovi pesem borb in zmage, Pesem talcev ali Talcem/Le nikar ne jočite za nami, Petindvajset/Pet in dvajset nas je tu zaprtih, Pismo iz internata/Vse dni smo med sive zidove zajeti, Poetom/Ne peti, rjoveti bi morali, Preveč je sreče/Preveč je sreče v srcu mojem, Predpomladna pesem/Pozdravljen dež .../S hladnega pomladnega neba nalahno, tiho, Samo en cvet/Samo en cvet, en češnjev cvet, Sanjala si/Sanjala si o vrtnicah rdečih, Slovenska pesem/Samo milijon nas je, Slovo partizana/Partizanovo slovo/Večer je, v breze veter se zaganja, Slutnja/Ni res, ne morem verjeti, Stara žalostna/Tiho, tiho lega mir, Še veš .../Še veš, ko si prinesla mi jasmin, Tam v gozdu ob tabornem ognju/O, junaki le dajte prodrate, Tiho, tiho pada sneg/Kadar padajo snežinke, Ti in jaz/Poslušaj me, deklica moja, poslušaj, Večerna meditacija/Nocoj sem čisto, čisto sam, Vem dekle/Vem dekle, v večerih je najhuje, V slovenskih vaseh/Vsak večer z mrtvaškim prtom, V tovarni/Vse besede so bile besede, Zakaj, tovariš/Zakaj, tovariš, si*

roke razpel, Žalostna/Kaj je v vasi tako pusto, torej vsega skupaj 47 Kajuhovih naslovov. To pomeni ob podatku, da je nastalo 116 glasbenih opusov vsega 59 avtorjev, skladateljev, da je bilo prenekatero besedilo, pesem Kajuha, komponirano po večkrat kot npr.: *Bosa pojdiva, dekle obsorej/Talcem*, 10-krat (R. Simoniti, S. Marolt Špik, S. Dlesk, V. Mihelčič, M. Bravničar, M. Kozina, J. Kuhar, B. Adamič, A. Saksida, P. Pečovnik Pidži idr.), *Pesem XIV. divizije/Zaplovi pesem borb in zmage*, 7-krat (S. Marolt Špik, R. Gobec, J. Leskovar, J. Kuhar, F. Bernard, S. Dlesk, M. Borštnar-E. Istenič idr.), *Pesem talcev/Talcem/Le nikar ne jočite za nami*, 8-krat (F. Venturini, M. Škoberne, D. Božič, B. Adamič, B. Šček, K. Pahor, S. Marolt Špik, A. Saksida idr.), *Samo en cvet, en češnjev cvet*, 5-krat (A. Krajnc, R. Simoniti, K. Pahor, M. Pirnik, S. Dlesk idr.), *Sanjala si o vrtnicah rdečih/Vrtnice*, 3-krat (R. Simoniti, S. Marolt Špik, A. Misson idr.), *Slovenska pesem/Samo milijon nas je*, 9-krat (K. Pahor, D. Švara, U. Vrabec, M. Gabrielčič, M. Železnik, P. Rasberger, J. Kuhar, J. Golob, A. Barbič Krt idr.) itd. Med njimi prednjači vokalna in vokalno inštrumentalna glasba (zbori: mešani, mladinski, množični/enoglasni, moški, otroški, ženski – a cappella = brez spremljave in s spremljavo, samospevi in drugo). Te so podpisali številni (slovenski) in še kateri drugi avtorji, skladatelji različnih generacij, kompozicijskih šol in slogovnih usmeritev; od medvojne in povojne generacije pa vse do dandanašnjega dne, ko se mednje enakovredno uvršča tudi pogojno zapisano »neumetniška« glasba z dandanašnjimi novodobnimi in zabavno glasbenimi oblikami in izvedbami: šansoni, pop, rock, mešana glasba-partizanski rock, ...

19 pesmi je iz prvega Kajuhovega pesniškega opusa (1938-1941), 22 iz drugega - očitno pesniški in zdaj še skladateljski-avtorski vrhunec (1941-1943), 4 pesmi so iz zadnjih nepolnih dveh let (1943-1944) in še dve preostali. Med njimi so tudi take, ki so kot najbolj popularne, uglasbene po večkrat: *Bosa pojdiva/Bosa pojdiva, dekle obsorej/Talcem, Pesem XIV. divizije/Zaplovi pesem borb in zmage, Pesem talcev ali Talcem/Le nikar ne jočite za nami, Samo en cvet/Samo en cvet, en češnjev cvet, Sanjala si/Sanjala si o vrtnicah rdečih/Vrtnice, Slovenska pesem ali tudi Samo milijon nas je* idr. Vse nazadnje navedene Kajuhove pesmi so doživele več uglasbitev in to za različne zasedbe. Kot Kajuhove himne pomenijo epopejo tako partizanski umetnosti in

kulturi (literaturi in glasbi) in tudi zato kot take izzvene »... iz pretekle krute zgodovine v optimistično prihodnost.«

Skupaj z glasbenikom Špikom sta bila s Kajuhom (kolektivna) avtorja ene od najbolj popularnih »partizanskih« himn

»Mlad umrje, kogar bogovi ljubijo« (F. Prešeren) zagotovo velja tudi za Kajuha. »Kajuhov skladatelj« Svetlo Marolt Špik je bil glasbeno, poklicno kompozicijsko (iz)šolan. Bil je del svoje generacije, svoje kompozicijske šole, imel pa je svoj (kompozicijski) slog; poklicni in obrtno verzirani skladatelj. Svoj ustvarjalni credo je začel še pred začetkom vojne. Ta mu je prekinila ali vsaj zaobrnila njegova do tedaj uveljavljena načela modernizma. Vojna pa mu je kot borcu, partizanu glasbeno povsem zasukala njegov opus. Svoja moderna ali že kar predvojna leta privrženosti glasbenim modernizmom ali kar radikalizmom po vseh muzikoloških analitičnih elementih svoje kompozicije mu je sila poenostavila. V ritmu, melodiji, harmoniji, obliki in barvi (inštrumentaciji) se je zdaj (na novo) odločil za vokal ali kvečjemu še za vokalno inštrumentalne (glasbene) forme, oblike. Prednjačili so tako socialna ali socrealistična glasbena refleksija, ki jo je diktirala izbrana poezija. Zato kar v večini primerov zasedbe, kot so *samospevi* in *zbori* prednjačijo iz njegovih, včasih kar »od danes na jutri« izvedenih skladb, na (partizanskih) *mitingih*. Med Maroltovimi izbranimi poeti prednjači prav Kajuh.

Kljub temu, da je bilo življenje glasbenika Marolta kratko pa je bilo obenem tudi plodovito. Ne le zaradi tiste cezure med drugo vojno, ampak tudi še pred njo. Kot glasbeni poet je sicer praviloma prisegal na (estetsko) lepoto, potem pa končal klavirno, v sami grdoti tostranstva ali življenja. Po biografskih podatkih je bil Marolt (rojen 16. oktobra 1919) med mlajšimi, ene in iste generacije, podobnih (ustvarjalnih glasbenih) slogov in skladateljskih »šol.« Datum smrti oz. žrtev fašističnih in nacističnih nasilnih ubojev je blizu prenekaterim od preostalih: Marolt Špik je 25-leten padel 7. maja 1944.

Tako pa so prišli po vojni na vrsto povsem drugi. Seveda vsi po vrsti še vedno iz Osterčeve »kompozicijske šole«, dandanes tudi že vsi pokojni (Dra-

Kulturniška skupina XIV. divizije. Mašun, 24. 9. 1943; na desni sta Svet Marolt Špik (*spodaj*) in Karel Destovnik Kajuh (*zgoraj*) (Foto: Jože Petek)

gotin Cvetko, Marijan Lipovšek, Svetozar Marolt, Karol Pahor, Primož Ramovš, Pavel Šivic, Danilo Švara, Demetrij Žebre ...). Tudi v glasbenem opusu Marolta Špika, oziroma v njegovem »partizanskem opusu« prednjači vokalna (*zbori*) in vokalno inštrumentalna glasba (*samospevi*). Dodatni izziv mu je predstavljala prav poezija našega Kajuha. Značilen je bil tudi po tem, da je tudi v glasbenih oblikah oz. zasedbah (*zbori* in *samospevi*) posegel po eni in isti poeziji. Prednjačijo naslovi kot so to npr. *Bosa pojdiva*, *Materi padlega partizana*, *Pesem XIV. divizije* (*Zaplovi, pesem borb in zmage*), *Pesem talcev*, *Petindvajset*, *Sanjala si* (vse na Kajuhova besedila) ...

Že v Kajuhovi poeziji je veliko glasbe

Z vpogledom v Kajuhov pesniški opus je najti v njem glasbene in onomatopoetske besede (izraze). Ti v veliki meri napeljujejo k temu, da je bil Kajuh nedvomno tudi glasbenik, ljubitelj topogledne (poetične) zvočnosti. To priča, da je Kajuh kot poet in pevec dvakrat pel: pesniško, poetično in glasbeno. Nobenih dokazov nimamo, da bi bil Kajuh glasbeno šolan. Imamo pa kar nekaj slik, izvirnih fotografskih dokazov, da je Kajuh pel: sam, ali v zboru (mešanem pevskem kvartetu). Vse to pa našega vrhunskega poeta uvršča najmanj med umetnike dveh umetniških disciplin: književnosti in glasbe. Najmanj kar je, je to, da je bil Kajuh občutljivi (lirični) poet, ki sta mu bili tako glasba kot literatura sosednja umetniška disciplina. To samo po sebi pomeni, da imamo pred seboj neke vrste kompletnega in kompleksnega umetnika, ustvarjalca. Kot poudarjeno, obžalujemo lahko, da je tako

mlad umrl kot dvaindvajsetletnik. Med svojim 16. in 22. letom je, torej komaj zadnjih šest let, ustvaril večino pesmi. Zagotovo pa se v tem tako kratkem življenjskem obolusu ni razvil do konca. Zraven je bil še tisti kruti vojni čas, ki v finalu pesniškega opusa le-tega še kako globoko zaznamuje – pa kljub temu tak opus in etos.

Nabor besed iz Kajuhovega pesniškega opusa pomagajo osvetliti kot neke vrste sekundarni muzikološki dokazi. Ti in pa predvsem Kajuh sam so neke vrste krovni dokaz, da gre v samo enem avtorju – torej Kajuhu – za mnogotero umetniško osebnost; za človeka-umetnika, ki je najmanj, kar je, celostno ali totalno zaznamovalo našo književno in glasbeno polpreteklost. Še daleč po njegovi smrti se plejada slovenskih (in tujih) avtorjev, skladateljev odloča za uglasbitve njegova poezije. Primarna odločitev za te njihove izbore so zagotovo še primarne poetične Kajuhove kvalitete: metrum, ritem, refreni, rima, vsebine in oblike, kar pa je tisto, kar umetnika samega uvršča v takega, ki ima v svoji (poetični) strukturi osnovne in celo prevladujoče geneze za vse tisto, kar je kasneje privedlo do tega, da je Kajuh v celoti ostal naš in največji poet – z ali brez omenjenih ugotovitev oziroma dokazov za vse to. So pa ti dokazi in Kajuhova poezija so-elementi slovenske umetnosti 20. in zdaj tudi že 21. stoletja. Kajuha pogosto primerjamo s Francetom Balantičem (1921-1943), torej neke vrste vrstnikom, ki pa ste se komaj poznala – morda pa sta le vedela eden za drugega? Skupaj in vsak na svoji strani vojne reke sta pesnila univerzalno. Njuna lirika je brezčasna in brezprostorna, četudi je nazadnje eden od teh (glasbenih) ustvarjalcev našega časa in prostora ponudil neke vrste element, ki lahko še vedno pripomore k »spravi:« – »V Kamniku se pride po Kajuhovi cesti do Balantičeve Knjižnice in se vmes dotakne še skupnega spomenika obeh umetnikov.«

Viri in literatura

Bohanec, Franček (ur.). *Pesmi partizanov, izbrano delo.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1971.

Križnar, Franc: *Glasba v narodnoosvobodilni borbi, Razprave Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.* Ljubljana: FF UL, 1992.

Križnar, Franc: *Kajuh v glasbi.* Velenje in Maribor: Knjižnica Velenje in Litera, 2021.

Križnar, Franc: *Partizanski skladatelji Sveto Marolt Špik, Rudi Pešl, Franc Šturm in njihov opus.* V: *Šaleški razgledi. Zbornik, 19/2022.* Velenje: Knjižnica Velenje, 2022, str. 525-554.

Križnar, Franc: *Uglasbena poezija Karla Destovnika Kajuha (1922-1944).* V: *Šaleški Razgledi. Zbornik, 18/2021.* Velenje: Knjižnica Velenje, 2021, str. 265-296.

Vrbič, Vlado (ur.): *Kajuh. Zbrane pesmi.* Velenje: Knjižnica Velenje, 2015 in 2020.

Vrbič, Vlado: *Prestreljene sanje.* Maribor: Litera, 2020.

Zadravec, Franc (ur.). *Socialna lirika, izbrano delo.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972.